

5) постійно стежити за новою довідковою літературою (словниками, правописними збірниками, довідниками) з метою корекції набутих раніше знань відповідно до вимог часу;

6) критично (і творчо) ставитися до написаного і промовленого слова звіряючи його з кодексами норм і з практикою визнаного (і визначного) зразка (письменника, лектора, учителя і т.д.).

Тому молодь, закінчивши будь-який навчальний заклад, повинна вміти реально визначати рівень і критично оцінювати якість свого мовлення, мати бажання і вміння усувати помилки, використовуючи різноманітні словники, довідники, популярні лінгвістичні видання, постійно збагачувати свою пам'ять різними виражальними засобами мови, підвищувати мовленнєву культуру.

## ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бабич Н.Д. Навчи мене, вчителю розмовляти. – К.: Знання, 1992.
- 2.Баранівська Л.В. До теоретичних засад формування культури мовлення // Педагогіка і психологія. – 1997. - №3. – С. 33-37.
- 3.Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. – Львів. Фенікс, 1996. – С. 89-95.
- 4.Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. Стилїстика української мови. – Київ, 2003. – С. 41-48.
- 5.Пилинський М. Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 21-23.

*Братаніч О.В.*

## МЕТОДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ УСНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ СТАРШИХ КУРСІВ

*У статті розкрито тему важливості викладання дисциплін з усного ділового спілкування в непрофільних вузах та пропонуються методика вдосконалення їх викладання.*

*Ключові слова: культура усного спілкування, методика викладання, риторика, діловий етикет.*

Культура усного ділового спілкування як складова загальної культури особистості є важливою ознакою освіченої людини. Про справжнього спеціаліста можна говорити тоді, коли він не лише має блискучу кваліфікацію, а й володіє високою мовленнєвою культурою. Це означає, що професійний успіх значною мірою залежить від того, наскільки адекватно фахівець сприймає людей, як звертається до партнера, чи знаходить прийнятний тон і стиль спілкування, чи вміє чути співбесідника, чи намагається зрозуміти його, які добирає слова, щоб підтримати або переконати.

Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Щоб бути зразковим, мовлення має характеризуватися такими найважливішими ознаками:

- правильністю, тобто відповідати літературним нормам, що діють у мовній системі;
- змістовністю, яка передбачає глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією з цієї теми; різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого;
- послідовністю, тобто логічністю та лаконічністю думок;
- багатством, що передбачає використання різноманітних засобів вираження думок у межах відповідного стилю, уникнення невиправданого повторення слів, однотипних конструкцій речень [3];
- точністю, яка великою мірою залежить від глибини знань та ерудиції особистості, а також від активного словникового запасу;
- виразністю, для досягнення якої слід виділяти найважливіші місця свого висловлювання і виражати власне ставлення до предмета мовлення;
- доречністю та доцільністю, яка залежить насамперед від того, наскільки повно й глибоко людина оцінює ситуацію спілкування, інтереси, стан, настрої адресата.

Крім цього, мовцю треба уникати того, що могло б уразити, викликати роздратування у співбесідника, та вказувати на помилки співрозмовників у тактовній формі [6].

Отже, високу культуру мовлення людини визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності.

Культура мовлення – це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, побажання, прощання, запрошення тощо. Неабияке значення має й тон розмови, вміння вислухати іншого, власно й доречно підтримати тему. Уважність, чемність і ввічливість – основні вимоги мовного етикету.

Отже, підвищення мовної культури – нагальна необхідність професійної діяльності, а розвиток і вдосконалення мовної культури є актуальним завданням сьогодення.

Проблема культури мовлення завжди була у центрі уваги вітчизняних лінгвістів, таких як Н.Д.Бабич, І.К.Білодід, О.М.Біляєв, С.Я.Єрмоленко, М.А.Жовтобрюх, А.П. Каніщенко, А.П.Коваль, Л.І.Мацько, М.І.Пентилюк, М.М.Пилинський, В.М. Русанівський та ін.

У цих дослідженнях розглянуті моральні, етичні, психологічні проблеми спілкування, особливості офіційно-ділового стилю, основні вимоги до оформлення ділових паперів та типові недоліки мовлення.

**Проте серед наукових доробок не існує узагальнюючого дослідження з підвищення мовної культури студентів старших курсів – майбутньої еліти нашої країни, культура мовлення яких знаходиться не на дуже високому рівні, оскільки головною складністю в оволодінні усним мовленням полягає у необхідності визначати на слух, інтуїтивно доцільності чи недоцільності того чи іншого слова, звороту, інтонації, манери мови у кожному конкретному випадку. А багатьом студентам бракує практичних навичок і вмінь, починаючи з основ**

дихання, артикуляції, дикції та закінчуючи нормами наголошення, вимови, виразності інтонації.

Варто звернути увагу й на той факт, що викладання «Основ ділового спілкування» або «Основ ораторського мистецтва» в сучасних непрофільних вищих закладах освіти здебільшого не існує окремо, а відбувається в межах курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», де проблемам усного ділового спілкування відводиться в середньому 4-6 годин. Тобто вивчення методики і практики красномовства в межах згаданих вище курсів та виділеного на їх опанування часу виявляється недостатнім.

Наведені вище факти переконують у тому, що система підготовки майбутніх фахівців потребує вдосконалення. Одне з чільних місць в ній повинні посісти навчальні курси, орієнтовані на практичне оволодіння культурою мови, у тому числі й орфоепією, технікою усного мовлення, ораторським мистецтвом, майстерністю публічного виступу.

Зокрема пропонуються такі форми та методи впровадження системи знань про мовну культуру в навчанні:

- як навчальний предмет;
- як позанавчальна форма діяльності в межах навчального закладу;
- як організація самостійної діяльності [5].

Базовий навчальний курс «Основи красномовства» має бути спрямований на створення у мовця навичок успішно та впевнено проводити виступ перед аудиторією з будь-якої тематики, ефективно впливаючи на слухачів.

Завданням такого курсу має бути діагностика та попередження основних помилок, притаманних мовцям під час виступів.

До елементів тренування необхідних для вдалого виступу якостей належать: володіння своїм тілом та голосом, відпруженість, чітке визначення мети, композиційна чіткість та послідовність виступу, швидкий зворотній зв'язок з аудиторією, володіння невербальними засобами та збереження візуального контакту зі слухачами [2].

Під час проведення лекцій з мовної культури важливо застосовувати інтерактивну модель навчання, що значно прискорить засвоєння знань і сприятиме підвищенню мовної культури студентів.

До плану курсу, присвяченому культурі усного ділового спілкування пропонується включити такі теми:

1. Основні елементи майстерності спілкування;
  - Особистість та образ оратора, вміння володіти собою;
  - Принципи та практичні прийоми створення позитивного іміджу мовця;
  - Аристизм. Акторська майстерність;
  - Методи перевтілення в образ;
  - Оцінка аудиторії;
  - Створення першого враження;
  - Вибір мовного стилю поведінки;
  - Словесний імідж;
  - Засоби привертання уваги;

- Засоби встановлення контакту із слухачами;
- Візуальний контакт;
- Самопрезентація, вдалі та невдалі фрази для початку представлення;
- Методи впливу на слухачів – переконливість та впевненість (відпруженість, звучність та чистота голосу, композиційна чіткість та послідовність виступу, чітке визначення мети, швидкий зворотній зв'язок з аудиторією, володіння невербальними засобами)

2. Робота з голосом – збільшення голосових можливостей та вміння керувати ними, зняття мовних блоків.

- Чіткість вимови – дикція, артикуляція, характерні помилки вимови;
- Енергетика, сила та висота голосу;
- Інтонаційна виразність та тембр голосу, персоналізація та інтонаційний малюнок;
- Основні правила наголосу;
- Динаміка, швидкість – темпоритміка мовного потоку;
- Звуки, паузи, дихання;
- Безперервність мовлення;
- Звуки, слова, жести-паразити та методи боротьби з ними.

3. Психофізіологічні методи зняття напруги та страху перед слухачами.

- Причини блоків та зажимів;
- Ознаки впевненості-невпевненості мовця;
- Гра із значущістю, самоналаштування перед виступом;
- Техніки візуалізації;
- Вправи для правильного дихання;
- Фізична гімнастика для зняття страхів перед виступом.

4. Загальні корисні поради викладача для студентів.

5. Колективне обговорення фінальних виступів ораторів. Підбиття підсумків. Аналіз особистих риторичних досягнень.

6. Побудова індивідуальних графіків подальшого ораторського самовдосконалення.

Основну увагу викладачеві пропонується приділяти роботі з голосовими характеристиками, тому курс з красномовства має більш чим на сімдесят відсотків складатися з практичних занять, що містять мовні вправи, рольові ігри, виступи та дискусії.

Розглянемо та проаналізуємо кілька таких мовно-рольових ігор.

Вправа: викладач називає два слова, студент має розпочати оповідь з першого слова та непомітно та природно перейти до теми другого слова. Словесні пари можуть бути несподіваними, що дасть можливість студентам імпровізувати та проявити фантазію. Наприклад, теми: математика та кіно; небо та теорія ймовірності; автомобіль та часник.

Вправи на тренування пам'яті – студенти мають реконструювати свою оповідь, роздуми на задану тему в зворотньому порядку.

«Тренування короткої пам'яті» – групова вправа, в якій кожен студент називає своє ім'я, а кожен наступний має повторити імена попередників в правильній послідовності та назвати власне.

«Впевненість у собі» – присутні розповідають про власний досвід публічних виступів (вдалий та не дуже) та аналізують причини успіху та невдачі.

Вправа «Джерельце» – безперервний виступ на задану тему протягом 10 хвилин.

Групове обговорення на задану тему: викладач може запропонувати проаналізувати кілька крилатих висловів відомих людей. Наприклад, «Хочеш пізнати людину – заговори з нею» (Сократ), «Ми слухаємо не промову, а людину, що говорить» (Аристотель) [1].

Виконання таких завдань допоможе студентам зробити своє мовлення більш плавним, коли одна думка логічно впливає з попередньої, при цьому зберігаючи усі ознаки впевненості в собі.

Особливу увагу варто приділити вправам, присвяченим роботі з голосом, правильною вимовою, інтонаційною виразністю.

Вправа: конкурс на найкраще виконання скоромовок: *«Як при страхові не перестрашені, так при страхові не приперестаршені», «Цей ковпак зроблений не по-ковпаківськи. Треба його перековпакувати, щоб він був перековпакований».* Викладач та обрані серед студентів експерти мають оцінювати виступ за такими параметрами як: чіткість, швидкість, якість виконання і т.ін.

Вправа: у запропонованому реченні студенти змінюють інтонаційний наголос – розпач, незадоволення, апатія, радість, подив: *Я вам влаштую. Мені потрібні гроші. Сьогодні на вулиці холодно.*

Приклад рольової гри: *«Керівник лає підлеглих».*

Викладач має наголосити на основних вимогах до аргументації, зокрема, на тому, що аргументи мають бути чіткими та конкретними, голос та інтонації впевненими, інакше аудиторія не матиме довіри до оратора.

Велике значення для закріплення досягнутих протягом навчального процесу успіхів студентів мають заключні заняття, під час яких відбувається колективне обговорення фінальних виступів ораторів.

Вправа: конкурс на краще виконання запропонованого уривка (вірша чи прози).

*Осінній день, осінній день, осінній!*

*О синій день, о синій день, о синій!*

*Осанна осені, о сум! Осанна.*

*Невже це осінь, осінь, о! – та сама.*

*Останні айстри горілиць зайшлися болем.*

*Ген, килим, витканий із птиць, летить над полем.*

*Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.*

*І плаче кошик серед трав – нема мелодій (Л.Костенко).*

Студенти мають зробити аналіз виступу колеги за приблизним планом:

- чи була розкрита основна думка автора твору;
- чи був переданий настрій;
- вміння виконавця триматися на сцені;

- здатність перевтілення в образ під час виступу;
- чи було встановлено контакт з аудиторією;
- рівень володіння голосом, інтонаціями;
- чіткість вимови, сила голосу, темпоритміка;
- загальне враження.

Дуже ефективним для студентів є також самоаналіз особистих риторичних досягнень та побудова за допомогою викладача індивідуальних графіків подальшого ораторського самовдосконалення.

Виконання таких завдань та вправ допоможе студентам підвищити свій загальний рівень культури усного ділового спілкування.

Основними завданнями викладача під час викладання курсу є:

- надавати студентам знання з мовної культури;
- сформулювати мотивацію та основні вміння щодо підвищення мовної культури;
- сприяти становленню активної позиції щодо реалізації навичок мовної культури в професійній діяльності;
- створити студентам умови для постійного підвищення мовної культури [4].

По закінченню курсів з усного ділового спілкування студенти повинні вміти:

- знайомитися та спілкуватися з іншими людьми;
- представляти особистісні переваги, знання та вміння;
- ефективно працювати в малих групах; толерантно ставитися до поглядів інших людей, активно спілкуватися; слухати;
- вирішувати проблеми;
- переконувати інших та йти на компроміс; працювати у співробітництві, об'єктивно оцінювати особистісні якості;
- впевнено, творчо вирішувати проблеми.

Також студенти повинні знати методику виявлення особистісних якостей та розвитку особистісних якостей, принципи комунікації;

- методику переконання інших;
- методику проведення інтерв'ю, презентацій;
- правила знайомства і спілкування у групі.

Культура і техніка мовлення посідає чільне місце в майбутній кар'єрі економіста, оскільки слово є одним із інструментів професійної діяльності в цій галузі. Від того, наскільки він має багатий словниковий запас, наскільки розвинута в нього культура мови, наскільки володіє він технікою мовлення та ораторським мистецтвом, багато в чому залежить його професійна майстерність, імідж та успіх. Результативність мови стає тим практичним показником опанування мовленнєвою майстерністю, яка забезпечує персональний престиж.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Вагапова Д. Х. Риторика в интеллектуальных играх и тренингах. – М.: Цитадель, 1999. – 460 с.

2. Вороніна М. Культура спілкування ділових людей. – К., 1998.
3. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. – Донецьк, 2004.
4. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування. Навч. посібник. – К., 2005.
5. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995. – 239 с.
6. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.

*In the article the theme is about importance of teaching of culture of verbal intercourse's disciplines from verbal business intercourse in the institutes of untypes of higher and the methods of perfection of their teaching are offered.*

*Key words: culture of verbal intercourse, teaching method, rhetoric, business etiquette.*

**Дідук-Ступ'як Г.І.**

### **ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕРАКЦІЇ РІЗНОТИПОВИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ**

*У статті розглядаються теоретичні засади використання авторської, інноваційної технології інтеракції різнотипових підходів у процесі формування української культуромовної особистості в гуманітарних класах старшої школи; подаються лінгводидактичні стратегії, елементи компаративної авторської методики у фрагменті апробованого уроку з української мови в 10 гуманітарному класі.*

*Ключові слова: технологія інтеракції; різнотипові підходи; інноваційні форми і методи; компаративна методика; особистісно орієнтоване навчання, текстоцентричний (дискурсивний) аспект.*

У сучасному техногенному, зглобалізованому світі, коли постає загроза поглинання національної ідентичності, етноособливостей окремих народів штучно створеною низькопробною узагальнюючою масовою культурою, актуальною постає проблема формування української культуромовної особистості.

І саме фундаментальна освіта має сприяти підготовці випускників, здатних на основі набутих знань діяти відповідно до методів здобуття фундаментальних знань, самостійно знаходити і приймати відповідальні рішення в критичних, стресових ситуаціях під час розв'язання складних природничих чи соціальних проблем.

Питання допрофесійної підготовки в гімназіях, ліцеях, коледжах, школах та класах з поглибленим вивченням української філології були присвячені